

LARS AHLMARK:

Åttiotallets folkbildning

Folkbildningsutredningens slutbetänkande har nyligen presenterats. Lars Ahlmark, moderat riksdagsman och sedan 1977 ledamot av utredningen, redovisar de viktigaste tankegångarna. Han är ganska kritisk till vissa av förslagen, speciellt de långtgående kraven på vidgat statligt stöd till studieförbunden. De moderata ledamöterna har i en prioriteringsstege anvisat möjligheter till delreformer att genomföra när de samhällsekonomiska förutsättningarna föreligger.

Folkbildningsutredningen har avslutat sitt fyraåriga arbete. Den tillsattes hösten 1975 med socialdemokratisk majoritet. Regerings-skiftet 1976 föranledde ingen omedelbar ändring i detta avseende, vilket bör observeras av den som läser utredningens debattskrift, *Folkbildningen i framtiden*, presenterad i maj 1977. Men efter sommaren samma år utökades antalet ledamöter från 10 till 14 och en borgerlig majoritet uppnåddes. Den står i flertalet fall enig bakom förslagen i slutbetänkandet, *Folkbildning för 80-talet*. Socialdemokraterna har lagt en ganska omfattande reservation. Även de moderata ledamöterna har reserverat sig på ett par centrala punkter.

Mycket av diskussionen om folkbildningen på 80-talet måste kretsa kring studieförbundens roll. De har vuxit fram som grenar av skilda folkrörelser, tex nykterhets- och arbetarrörelsen. Sedermera har rader av organisationer byggt upp eller anslutit sig till de nu tio studieförbunden. Dessa har fått en alltmer fristående ställning; vad detta praktiskt innebär har varit en av stridsfrågorna i utredningen.

Vi moderater vill se studieförbunden som självständiga folkrörelser. Visserligen finns ett nära samarbete med medlemsorganisationerna. Men dessa är ofta av disparat karaktär med olikartad syn på samhällsfrågorna. Studieförbunden vänder sig också med en betydande del av sitt utbud direkt till allmänheten. Miljoner människor samlas i bildnings- och utbildningsaktiviteter med ett värde i sig, utan prägel av den ena eller andra medlemsorganisationens politiska, religiösa eller nykterhetsmässiga värderingar

Detta är, enligt vår uppfattning, en verksamhet av i hög grad folkrörelsekaraktär.

Utredningens majoritet har sett saken annorlunda. Man menar att studieförbundens väsentligen är serviceorgan för sina medlemsorganisationer. Det är deras behov som främst skall tillgodoses, deras idéer som skall spridas. Att kunskap och upplevelse behöver förmedlas till människor på samma sätt som åsikter och tro bortser man därmed ifrån; i varje fall degraderas den uppgiften till en andra rang. Lika beklagligt som överraskande har mittenpartiernas företrädare i denna fråga gått på den socialdemokratiska linjen. Av debattskriften att döma har deras hållning varit vacklande.

Konsekvenser

Spelar det då någon större roll om man betraktar studieförbunden som fria folkrörelser eller som serviceorgan för sina medlemsorganisationer, de, med detta betraktelsesätt, äkta folkrörelserna? Med en moderat grundsyn på studieförbundsarbetet – att det skall värderas och åtnjuta samhällets stöd i enlighet med vad som verkligen presteras – gör det ingen skillnad vilken stämpel man använder. Men för socialdemokraterna ter sig saken annorlunda. De synes mena att verksamhet i samarbete med medlemsorganisationerna har ett större värde än samma ting arrangerade för allmänheten. Den förra anses nämligen vara buren av folkrörelseidéer vilket den senare, enligt deras uppfattning, rent definitionsmässigt ej kan vara.

I de ursprungliga direktiven skrev Bertil

Zachrisson rakt på sak: En utgångspunkt för arbetet med gränsdragnings- och statsbidragsfrågor bör också vara att studieförbundens folkrörelseanknutna verksamhet skall prioriteras. Jan-Erik Wikström skrev bort detta i sina tilläggsdirektiv med följande formulering: En sådan prioritering (av folkrörelseanknuten verksamhet) kan komma att medföra en förskjutning av tyngdpunkten i folkbildningsarbetet. Det studiearbete som vänder sig till en bredare allmänhet och som har som huvudsyfte att erbjuda den allmänna medborgerliga bildning som av gammalt är folkbildningens kännetecken kan därigenom komma att missgynnas.

Att socialdemokraterna står fast vid sin inställning markeras mycket tydligt i deras reservation. På ett närliggande fält – vid fördelningen av medel till sk kulturprogram i föreningslivet – har den praktiska hanteringen under ett antal år demonstrerats. Dessa pengar svarar ingalunda mot behoven, och de har därför fått kvoterats mellan studieförbunden. Socialdemokraterna har vid fördelningen önskat fästa betydande avseende vid antalet medlemmar och avdelningar i förbundens medlemsorganisationer, helt oberoende av om dessa (ofta dubbelräknade) medlemmar blivit delaktiga av några kulturprogram eller ej. Den potentiella marknaden, ej redovisade resultat, skulle väga tyngst. Efter hårt arbete har denna fördelningsgrund nu undanröjts men ett återinförande leker uppenbarligen många socialdemokrater i hågen.

Dessa diskussioner ger en god bild av den socialistiska människosynen. Den skall främst gynnas som redan finns med i grup-

Folkbildning

pen, på arbetsplatsen, i intresseorganisationen. Till privilegiet gemenskap läggs det ekonomiska stödet. Utanför finns de ensamma, de isolerade, de svår fångade.

Saklighet och allsidighet

En grannliga avvägning, som utredningen haft att ta ställning till, är balansen mellan å ena sidan önskemålet om en objektiv och allsidig behandling av studieämnena, å andra sidan förbundens rätt till ideologisk profilerings. Det har i mycket blivit en strid om formuleringar. Den borgerliga majoriteten har valt att ställa kravet på saklighet och en strävan till allsidig belysning. Minoriteten vill att studierna skall präglas av saklighet och mångsidighet och ironiserar i sin reservation över orden "eftersträva allsidighet". Då är det ju inget krav utan endast en from förhoppning. Så djupt satt alltså socialdemokraternas tilltro till studieförbundens egen vilja att leva upp till givna regler utan att myndigheterna i detalj går in och kontrollerar!

S-sidans bud, mångsidighet, kan innebära utelämnandet av viktiga aspekter som är obekväma för den som är ute i propagandaslyfte. Tydligare än eljest går här socialdemokraternas syn på folkbildningen som ett politiskt instrument i dagen. Studieförbunden skall ställa sig till medlemsorganisationernas förfogande i kampen för vissa idéer. Då kan allsidigheten vid belysningen av ett ämnesområde få sättas på undantag.

Förtroendet för studieförbunden är i mycket beroende av just denna punkt. Den som upptäcker att studierna rymmer ett element

av indoktrinering lär inte ha intresse av att komma igen i ett fritt och frivilligt bildningsarbete. Socialdemokraternas ovilja mot en allsidig belysning av studieämnena skadar därför främst ABF men även de övriga förbunden.

Bidragssystemet

Det nuvarande statsbidragssystemet för studiecirklar härstammar från 1963. Stödet beräknas som ett bidrag per redovisad studietimme. Högre bidrag enligt särskilda regler får sk prioriterade cirklar (fyra ämnen på grundskolenivå, fackliga studier, handikappcirklar), universitetscirklar och studier i svenska för invandrare. Studiecirkelbegreppet är mycket väldefinierat, men dispenser av olika slag förekommer.

Folkbildningsutredningen har sett som sin uppgift att åstadkomma ett enklare bidragssystem. Att helt ersätta det nuvarande med ett enhetligt bidrag per timme visade sig vara framkomligt. I stället har valts ett grundbidrag per timme samt en sk extra resurs, 7% av grundbidraget, vilken får utnyttjas för diverse ting som faller utanför den direkta grundbidragsgivningen. Som komplement föreslås vissa riktade bidrag och stöd till uppsökande verksamhet.

För närvarande står i princip staten för bidragsgivningen till cirkelledar- och materiellkostnader medan kommunerna ger stöd till administrations- och lokalkostnader. Folkbildningsutredningens förslag innebär att staten tar över bidraget till administration medan kommunerna gör motsvarande åtagande för materiel. Detta skulle bety

ett enhetligare stöd såväl studieförbunden som kommunerna emellan. Den stora kostnadsökningen för staten har föranlett majoriteten föreslå att omläggningen genomföres i två etapper.

De två förändringarna – av bidragssystemet som sådant och av ansvarsfördelningen mellan stat och kommuner – har tekniskt kopplats nära samman. Det är beklagligt att så skett. I förra fallet gäller det att förenkla ett snårigt bidragssystem och införa mer effektiva metoder att nå eftersatta grupper. I senare fallet är det fråga om att staten tar på sig betydande nya kostnader, vilka endast delvis tidigare legat på kommunerna. Detta är således en för samhället mycket resurskrävande reform. Risk finns, med den konstruktion folkbildningsutredningen valt, att om omläggningen gentemot kommunerna av ekonomiska skäl skjuts på framtiden, så blir även förnyelsen av bidragssystemet fördröjd.

Utredningen har varit enig om att föreslå slopandet av de särskilda bidragen till prioriterade ämnen. De ersätts med riktade bidrag, vilka skall underlätta för handikappade, invandrare och glesbygdsboende att ta del av utbildningsutbudet. Socialdemokraterna vill även ge riktade bidrag till arbetsplatsorienterade studier. För att motivera detta tvingas man hävda att löntagare är en mer eftersatt grupp än studiecirkeldeltagare i gemen. Detta är sakligt sett orimligt. Det framgår lätt vid en jämförelse med tex hemarbetande, pensionärer och arbetslösa. Men gentemot arbetsgivarsidan är arbetstagarna eftersatta blir den krystade förklaringen. Även detta är tveksamt – många småföreta-

gare har säkerligen svårare att hänga med i utvecklingen på arbetslivets skilda områden än de fackliga representanterna. Väsentligast är dock att omläggningen syftar till att koncentrera stödet till i egentlig mening eftersatta grupper. Att då arbetsplatsorienterade studier skulle ges en särbehandling i förhållande till exempelvis samhällsinriktade studier i de politiska partiernas regi vore högst omotiverat.

Uppsökande verksamhet

Uppsökande verksamhet får en positiv behandling av utredningen. Den erbjuder möjligheter att nå dem i vårt land som ej blivit delaktiga av eller kunnat tillgodogöra sig det moderna skolväsendets utbildning. Utredningens borgerliga majoritet vill se studieförbunden som ansvariga för insatserna, naturligtvis gärna i samarbete med fackliga eller andra organisationer, vilka kan ha särskilda förutsättningar att få kontakt med berörda personer. Majoriteten vill även ha en schablonfördelning av de medel staten ställer till förfogande för uppsökande verksamhet i bostadsområden så att varje förbund efter måttet av sin storlek kan göra en insats.

Socialdemokraterna önskar att facket på arbetsplatserna, hyresgästorganisationer eller motsvarande i bostadsområden bedriver den uppsökande verksamheten. Det finns anledning varna för den modellen om man vill att begreppet fritt och frivilligt skall ha någon reell innebörd. Då skall människor kunna möta inte endast ett utan flera studieförbund. Speciellt om förbunden väljer att i ökande utsträckning profilera sig, vilket i

varje fall ABF synes eftersträva, måste valmöjligheterna finnas. Men erfarenheten visar – som ifråga om lagstadgad rätt till undervisning i svenska för invandrare – att om facket har ett avgörande inflytande på valet av studieförbund får ett enda, ABF, monopol. Vi får ett de LO-an slutnas kollektiva val ovanför huvudet på individerna och helt i strid med folkbildningstraditionerna. En motsvarande styrning från organisationer verksamma i bostadsområdena är givetvis helt oacceptabel. Tvärtom måste en ny form av valfrihet in på arbetsplatserna.

Uppsökande verksamhet är dyrbar. Samhället kommer aldrig att ha råd att låta huvuddelen av studieförbundens marknadsföring få denna form. Alla med behov av utbildning kommer ej att kunna nås. Jag tror ändå att en realistiskt uformad och dimensionerad insats, där alla studieförbund ges tillfälle att vara med, har sitt värde utöver de omedelbart synliga resultaten. Som viktiga biprodukter kommer erfarenheterna av var studiehindren finns, vilka kurser som efterfrågas och kan klaras av de aktuella målgrupperna och vilka brister i studiematerialet som kan behöva rättas till. Detta generella kunnande kommer till nytta även i den reguljära verksamhet för kortutbildade och svårmotiverade som studieförbunden kan och bör bedriva.

Gränsdragningsfrågor

Folkbildningsutredningen har haft att överväga gränsdragningen mot annan utbildning, speciellt kommunal vuxenutbildning och högskoleutbildning. I det förra fallet

har främst nybörjarengelska och hemtek-niska ämnen vållat problem. Svårigheterna har kanske varit begränsade volymmässigt, men på sina håll skapat stor irritation. Nu föreslås ett obligatoriskt samråd mellan kommunens vuxenutbildningsanordnare; i allmänhet är det nog de nära kontakterna och inte den goda viljan till lämplig gränsdragning som saknats.

Beträffande högskoleutbildningen finns det anledning vara kritisk mot utredningens tankegångar. Den formella gränsdragningen är invändningsfri: högskolans aktivitet bör grundas på behov som uppstår inom respektive regions närings- och yrkesliv eller på resultat inom forskningen, medan studieförbunden bör förmedla mer översiktliga orienterande kunskaper och färdigheter. Men dessutom förordar utredningens majoritet att det högre bidrag som nu utgår för studiecirkel på postgymnasial nivå skall försvinna. Därmed blir hela gränsdragningsresonemanget av blott teoretiskt intresse. Inget studieförbund kommer fortsättningsvis att ha råd med de högre ledarkostnader – löner samt ofta resor och traktamenten – som universitetscirkelarna drar, om man endast får det reguljära timbidraget. Det hade därför varit ärligare om folkbildningsutredningen direkt föreslagit att studieförbundens universitetscirkelverksamhet skall upphöra. Då hade alla fått klart för sig vad saken gäller.

Från moderat sida har vi reserverat oss på denna punkt. Vi anser att det bör vara studieförbundens sak att tillhandahålla den mer allmänt orienterande undervisningen på postgymnasial nivå. Högskolan skall inte

plottra bort sig på kortkurser till förfång för dess yrkesutbildande och forskningsförberedande uppgifter. Den saknar dessutom det fina kontaktnät över landet som gör det möjligt att fånga upp utbildningsönskemålen och administrera studierna på platsen. Om inte studieförbunden ges möjligheter att behålla denna verksamhet drabbas främst mindre orter och glesbygd av en utarmning av fritidsstudiernas kvalitet. Det förtjänar nämnas att över 40 000 personer 1978/79 deltog i studieförbundens universitetscirklar.

Annan bildningsverksamhet

Studieförbundens dominerande verksamhetsform är studiecirkeln. Men därutöver arrangeras ett stort antal kulturaktiviteter, ofta i form av "kulturprogram i föreningslivet". Stödet till dessa är en utvidgning av det tidigare föreläsningsbidraget. Professionella artister och föreläsare ges möjlighet att möta publiken antingen internt i en organisation eller den inbjudna allmänheten. Folkbildningsutredningen föreslår att man nu går ett steg vidare och även låter amatörverksamhet inkluderas i ett vidare begrepp, annan bildningsverksamhet.

Förslaget har såväl fördelar som nackdelar. Styrkan är att aktiviteter i anslutning till studiecirklar såsom smärre utställningar och undersökningar kan ordnas. Vidare behöver inte teater- och musikverksamhet konstlat trängas in i cirkelformen utan kan genomföras och redovisas på ett naturligt sätt. Svagheter med detta nya bidrag är att det möjliggör för studieförbunden att koncen-

trera sin kulturverksamhet på amatörismen och därmed försumma de yrkesaktiva. Utvecklingen får visa om denna farhåga till någon del besannas. Åtgärder bör då vidtagas – kvaliteten i kulturlivet får givetvis inte bli lidande av att amatörernas villkor förbättras.

Socialdemokraterna vill ge annan bildningsverksamhet genomförd i samarbete med en organisation högre bidrag än motsvarande arrangemang för allmänheten. Detta har avvisats av den borgerliga majoriteten. Studieförbunden samarbetar gärna med andra organisationer, bla för att därmed få ett publikunderlag. Men om förutsättningarna för ett sådant samarbete saknas – tex på orter med svagt utvecklat föreningsliv – bör detta rimligen inte få utgöra en ekonomisk belastning. Att ändå genomföra ett program blir ju såväl mera resurskrävande som av större kulturpolitiskt värde.

Reformernas genomförande

Utredningens totala reformprogram är fördelat på fem steg och inkluderar en upptrappning av grundbidraget från 80 till 100 % av bidragsunderlaget. Kostnaderna för staten ökar från c:a 700 till c:a 1000 miljoner kronor för det beräkningsår utredningen använt, 1977/78. Då har verksamhetsvolymen förutsatts ligga fast trots de kraftigt stegrade bidragen. Redan steg ett innebär ökning på ett hundratal miljoner kronor. Socialdemokraterna vill där lägga på ytterligare ett par hundra!

De moderata ledamöterna har reserverat sig mot detta förslag. Även första steget mäs-

te i nuvarande samhällsekonomiska situation bedömas som alltför omfattande för ett samlat genomförande. Vi har därför brutit upp det i form av en prioriteringslista om fem delsteg att genomföra när utrymme för nya insatser finnes. Som de tre första delstegen lägger vi mindre kostnadskrävande reformer på nivån tiotal miljoner kronor. Delsteg fyra innebär omläggningen av bidragssystemet till en mer förenklad modell, delsteg fem omfördelat ansvar mellan stat och kommuner. Skall de två senare åtgärderna genomföras var för sig måste i delsteg fyra bidragsgivningen till studiemateriel ligga kvar på staten och involveras i det av utredningen utformade förslaget. Som tidigare nämnts har folkbildningsutredningen utgått från samtidigt genomförda reformer på ett sätt som skapar en viss formell läsning av modellen. Utredningens steg två till fem betraktar vi närmast som räkneexempel. Tanken på full kostnadstäckning, 100 % bidragsnivå, avvisas.

Folkbildningsutredningen har tagit fyra år på sig, en i sammanhanget förhållandevis begränsad tid. Ändå märker man hur snabbt tankar och förutsättningar hinner förändras. I speciellt två avseenden har detta satt sin prägel på utredningsarbetet. Dels gäller det betoningen av samarbetet med medlems-

organisationerna som en högre form av folkbildning, en tanke som socialdemokraterna fortsatt att odla på de punkter de ändrade direktiven inte gjort det direkt omöjligt. Dels gäller det tilltron till samhällets outtömliga resurser att stödja all nyttig aktivitet. Om ambitionen 1975, när utredningen började sitt arbete, var att lägga verkligt generösa förslag, borde utvecklingen under senare år ha befordrat ett tillnyktrande. Så har tyvärr ej skett.

Jag har personligen inget till övers för attityden att studieförbundens verksamhet är av tveksamt värde och att samhällsstödet redan är för stort. Tvärtom åstadkommes, i stor utsträckning med ideellt eller underbetalt arbete, utbildnings- och bildningsinsatser som är berikande och utvecklande för många människor. Ser man saken krasst, är de dessutom billigare än motsvarande insatser i exempelvis ungdomsskolan eller den kommunala vuxenutbildningen. Men i en tid när åtstramning på skilda håll är en nödvändighet kräver samhällsanda och sunt förnuft att folkbildningen mobiliserar även andra resurser än samhällets ekonomiska stöd för att driva sin verksamhet framåt. En klarare insikt på den punkten hade givit folkbildningsutredningens förslag ökat tyngd.